YANGI O‘ZBEKISTONDA TA’LIM MUASSASALARI SPORT KLUBLARI BOSHQARUVINI MODERNIZATSIYALASH VA RAQAMLASHTIRISH MEXANIZMLARI

Tursunaliyev Ilhomjon Axmedovich
O‘zbekiston davlat sport akademiyasi rektori, p.f.b.f.d. (PhD), professor

Kirish Bugungi kunda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish jamiyat sog‘lomligini ta’minlash, yosh avlodni barkamol etib tarbiyalashning muhim yo‘nalishlaridan biri sanaladi. Ayni paytda odatdagi jismoniy tarbiya darslari bilan cheklanib qolmay, o‘quvchi va talabalarni sport bilan muntazam shug‘ullanishga jalb etish maqsadida ta’lim muassasalarida sport klublarini tashkil etish dolzarb bo‘lmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, sport klublari tizimi yoshlar orasida juda talabgir bo‘lib, Yevropa va AQShda bir necha o‘n yilliklardan buyon maktab va kollejlar hayotining bir qismiga aylangan. An’anaviy jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari ko‘pincha o‘quvchilarda katta qiziqish uyg‘otmasa-da, sport klublari orqali tashkillashtirilgan darsdan tashqari mashg‘ulotlar ularning jismoniy faolligini oshirish hamda ijtimoiy faolligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston misolida ham so‘nggi yillarda sportni ommalashtirish va yoshlarni jismoniy tarbiya bilan muntazam shug‘ullanishga jalb etish borasida qator tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Jumladan, 2018-yilda Vazirlar Mahkamasining qarori bilan barcha davlat ta’lim muassasalari huzurida sport klublari tashkil etilishi belgilandi. Ushbu qarorga muvofiq, sport klubi faoliyatini samarali olib borish uchun mas’ul shaxs etib muassasa rahbari jamoatchilik asosida tayinlanadi va klub ishini to‘laqonli yo‘lga qo‘yish uchun javobgar hisoblanadi. Bu tashabbusdan ko‘zlangan asosiy maqsad – o‘quvchi-yoshlar orasida sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, ularni muntazam sport bilan shug‘ullanishga keng jalb etish hamda turli sport musobaqalari orqali iqtidorli yosh sportchilarni aniqlashdan iboratdir. Shu bilan birga, davlat rahbari o‘z nutqlarida barcha sohalar qatori sport tizimini boshqarishda ham zamonaviy menejment usullarini joriy etish lozimligini alohida ta’kidlagan – yangi g‘oya va tashabbuslarni ilgari surish, eskirgan boshqaruv uslublaridan voz kechib, mas’uliyatni oshirish talab etiladi. Demak, sport klublarini tashkil etish borasidagi tashkiliy-huquqiy bazani yaratish bilan birga, ularni samarali boshqarish uchun yangicha yondashuv va modellar zarur bo‘lib qolmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi ta’lim muassasalaridagi sport klublarini boshqarishning mavjud tizimini tahlil qilish, uning samaradorlik darajasini oshirishga to‘sqinlik qilayotgan omillarni aniqlash va ushbu muassasalarda sport klublarini rivojlantirish uchun samarali boshqaruv modelini taklif etishdan iborat.

O‘zbekiston Respublikasida sport klublarini ta’lim muassasalari qoshida joriy etish bo‘yicha huquqiy asos yaratilgan bo‘lib, Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 16-iyuldagi 542-son qarori bunga asos bo‘ladi. Ushbu hujjatda umumiy o‘rta maktablar, akademik litseylar, kasb-hunar ta’limi va oliy o‘quv yurtlari qoshida sport klublari tuzish tartibi belgilangan. Qarorga muvofiq, har bir muassasada tashkil etilgan sport klubiga shu muassasa direktori yoki rektori rahbar etib tavsiya qilinadi va klub faoliyatining to‘liq hamda samarali amalga oshishiga mas’ul bo‘ladi. Boshqaruv tizimining bunday shakllantirilishi klub ishini bevosita muassasa ma’muriyati nazoratida yuritishni ko‘zda tutadi.

Sport klublarining vazifalari sifatida hujjatda quyidagilar qayd etilgan: **(a)** o‘quvchilar va talabalar orasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, ularni jismoniy tarbiya bilan muntazam shug‘ullanishlari uchun sharoit yaratish; **(b)** sport turlari bo‘yicha to‘garaklar va jamoalar tashkil etish, ular o‘rtasida “maktab ligasi”, “talabalar ligasi” kabi turli musobaqalarni yo‘lga qo‘yish orqali iste’dodli yoshlarni aniqlash; **(c)** iqtidorli yosh sportchilar zaxirasini shakllantirish va ularni keyingi bosqichdagi sport maktablariga jalb etish. Mazkur vazifalarni amalga oshirish uchun umumta’lim maktablarida haftasiga kamida 4 soat, akademik litsey va kasb-hunar ta’lim

muassasalarida 6 soat, oliy ta’lim muassasalarida ham 6 soatdan sinfdan tashqari sport mashg‘ulotlari (to‘garaklar)ni yo‘lga qo‘yish belgilangan. Bu talab sport klublari faoliyatini muntazam mashg‘ulotlar bilan ta’minlashga qaratilgan muhim qoidadir.

Sport klublarini rivojlantirish borasidagi siyosat 2020-yillarda yanada takomillashdi. Xususan, 2024-yilda qabul qilingan Prezident qaroriga muvofiq, 2025-2026 o‘quv yilidan boshlab har bir maktabda bosqichma-bosqich sport klublari faoliyatini yo‘lga qo‘yish vazifasi qo‘yildi [2]. Bu bilan barcha umumta’lim maktablarini sport klublari bilan qamrab olish va o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazishini ta’minlash maqsad qilingan. Shuningdek, har yili o‘quvchilar o‘rtasida mini-futbol, voleybol, yengil atletika, shaxmat, stol tennisi, stritbol kabi turlar bo‘yicha **uch bosqichli “Besh tashabbus olimpiadasi”** musobaqalarini tashkil etish belgilandi, bu esa maktab sport klublari faoliyatining bir qismi sifatida tizimli musobaqalar o‘tkazilishini anglatadi [2].

Sport klublarini samarali boshqarish modeli taklifi

Amaldagi tizimdagi kamchiliklarni hisobga olgan holda, ta’lim muassasalari qoshidagi sport klublarini samarali boshqarish uchun quyidagi tarkibiy elementlardan iborat bo‘lgan integratsiyalashgan model taklif etiladi. Ushbu model boshqaruvning bir necha asosiy jihatlarida amaldagi tizimdan farq qiladi va klublar faoliyatini yanada samarali tashkil etishga yo‘naltirilgan (1-jadvalga qarang).

1-jadval.

Sport klublarini boshqarish bo‘yicha amaldagi va taklif etilayotgan modelning taqqoslanishi

Boshqaruv jihati	Amaldagi tizim (hozirgi holat)	Taklif etilayotgan model (yangi yondashuv)
Liderlik va mas’uliyat	Klubga rasmiy rahbar – ta’lim muassasasi direktori (yoki rektori) jamoatchilik asosida tayinlanadi; amalda ko‘p hollarda jismoniy tarbiya o‘qituvchilari tashabbusiga tayaniladi.	Klub faoliyatini boshqarish uchun maxsus koordinator (menejer) lavozimini joriy etish. Bu koordinator jismoniy tarbiya o‘qituvchilari yoki tashqi mutaxassislar orasidan tayinlanib, klub ishini rejalashtirish va muvofiqlashtirishga mas’ul bo‘ladi. Shuningdek, maktab rahbariyati, ota-onalar qo‘mitasi va mahalliy sport tashkiloti vakillaridan iborat Kengash tuzilib, klub rivoji bo‘yicha qarorlar kollektiv ravishda qabul qilinadi.
Moliyalashtirish	Moliyaviy manbalar cheklangan: maktab sport klublari asosan sport jamiyatlari mablag‘i va klubning o‘z ixtiyoridagi jamg‘armalar hisobidan faoliyat ko‘rsatadi. Homiylik, grant va a’zolik badallari kabi manbalar huquqiy jihatdan ruxsat etilgan bo‘lsa-da, ulardan foydalanish amaliyoti sust.	Diversifikatsiyalashgan moliyalashtirish modeli: klub byudjetini shakllantirishda bir nechta manbalarni uyg‘unlashtirish. Jumladan, mahalliy budjet va ta’lim muassasasi tomonidan ajratiladigan mablag‘lar, ota-onalar homiyligi (ixtiyoriy badallar), mahalliy korxona va tashkilotlar bilan homiylik shartnomalari, sport federatsiyalari ko‘magi hamda grant loyihalari. Qonunchilikda ko‘zda tutilgan a’zolik badallari va homiylik xayriyalarini faol jalb etish. Bu orqali klubning moliyaviy

		barqarorligini ta’minlash va mustaqil rivojlanishiga erishish.
Mashg‘ulotlar va dastur	Mashg‘ulotlar jadvali va dasturi ko‘pincha faqat jismoniy tarbiya o‘qituvchisi zimmasida; haftasiga belgilangan soatlar bajariladi, biroq sport turlari turi va sifati maktab imkoniyatlaridan kelib chiqadi. Musobaqalarda ishtirok asosan tuman yoki viloyat miqyosidagi tadbirlarda nomzodlar tayyorlash bilan cheklanadi.	Klub faoliyatining kengaytirilgan dasturi: o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda, har bir maktab klubida bir necha yo‘nalishdagi (olimpiya sport turlari, milliy sport turlari, harakatli o‘yinlar va boshqalar) to‘garaklarni taklif etish. Mashg‘ulotlar haftalik rejasi aniq tuzilib, belgilangan 4-6 soatlik darsdan tashqari mashg‘ulotlar to‘liq amalga oshirilishi ta’minlanadi. Musobaqalarga tayyorgarlik doirasini kengaytirish: nafaqat “Besh tashabbus olimpiadasi” balki yil davomida ichki (maktab ichida), tuman va viloyat miqyosidagi ligalarda muntazam ishtirok etish.
Trenerlar va mutaxassislar	Klub mashg‘ulotlarini odatda maktabning jismoniy tarbiya o‘qituvchilari olib boradi; ayrim hollarda tashqi trenerlar jalb qilinadi, lekin bu tizimli yo‘lga qo‘yilmagan.	Malakali trenerlar bilan ta’minlash: mahalliy sport maktablari va federatsiyalar bilan hamkorlik o‘rnatib, maktab sport klubiga tajribali trenerlarni part-time asosida jalb etish. Har bir sport yo‘nalishi bo‘yicha kamida bitta sertifikatlangan murabbiy maslahat berishi tizimini yo‘lga qo‘yish. Jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining malaka oshirishini ta’minlash – maxsus seminar va treninglar orqali ularga klub faoliyatini tashkil etish va turli sport turlarini o‘rgatish bo‘yicha ko‘nikmalar berish.
Nazorat va rag‘batlantirish	Klub faoliyatini tizimli monitoring qilish mexanizmi hali shakllanish jarayonida; ayrim ma’lumotlar hisobot tarzida beriladi, xolos. Natijadorlik mezonlari aniq emas, mukofotlash va rag‘batlantirish amaliyoti yo‘lga qo‘yilmagan (faqat so‘nggi qarorlarda ko‘zda tutilgan bosqichma-bosqich).	Natijadorlikni baholash va rag‘batlantirish tizimi: ishlab chiqilayotgan reyting tizimi asosida har bir klubning ko‘rsatkichlari (qancha o‘quvchi qamrab olingan, erishilgan sport natijalari, mashg‘ulotlar muntazamligi va h.k.) muntazam baholanadi [2]. Reyting natijalariga ko‘ra, eng faol klublar va ularning murabbiy-o‘qituvchilari uchun mukofot va imtiyozlar joriy etiladi (masalan, attestatsiyada qo‘shimcha ball, moddiy rag‘bat). Shu bilan birga, ichki nazorat uchun maktab rahbariyati har chorakda klub faoliyati bo‘yicha hisobot eshitadi, ota-onalar va o‘quvchilarning fikr-

		mulohazalari asosida xizmatlar sifati baholanadi.

Yuqoridagi modelning har bir jihati sport klubini boshqarishda aniqlangan muammolarni bartaraf etishga qaratilgan. Masalan, liderlik va mas'uliyatni rejalashtirilgan tarzda taqsimlash orqali klub faoliyati individual tashabbusga emas, balki jamoaviy boshqaruvga o'tadi. Moliyaviy manbalarning ko'paytirilishi klubning moddiy mustaqilligini oshiradi – bu borada innovatsion yondashuv, xususan, xususiy homiylarni jalb qilish va grant loyihalarda ishtirok etish, muhim ahamiyat kasb etadi. Taklif etilayotgan moliyaviy model mamlakatimizda sport tashkilotlarini moliyaviy mustaqil qilish orqali ommaviy sportni rivojlantirishga qaratilgan kontseptsiya bilan hamohangdir.

Mashg'ulotlar dasturining boyitilishi va musobaqalar geografiyasining kengaytirilishi o'quvchilarga ko'proq imkoniyatlar yaratadi. Bu nafaqat ularning jismoniy rivojlanishiga, balki sportga qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabda tashkil etilgan futbol klublarida muntazam shug'ullangan o'quvchilarning jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari tajriba davomida 17% ga yaxshilangan, nazorat guruhidan esa sezilarli darajada yuqori bo'lgan. Demak, sport klublari orqali muntazam mashg'ulotlar yoshlarning sog'lig'i va jismoniy qobiliyatlarini oshirishda juda samarali ekanini amaliy dalillar tasdiqlaydi.

Malakali trenerlar ishtiroki esa mashg'ulotlar sifati va o'quvchilarning yutuqlariga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Taklif etilayotgan modelda maktab sport klubi bilan yaqin aloqada bo'ladigan tuman (shahar) sport bo'limlari va sport federatsiyalari bilan hamkorlik o'rnatilishi nazarda tutiladi. Bu orqali klub mashg'ulotlariga professional trenerlar jalb qilinadi, iqtidorli yoshlar esa o'z vaqtida yuqori bosqich sport tizimiga yo'naltiriladi. Ayni paytda, jismoniy tarbiya o'qituvchilarining o'zlari ham malaka oshirish jarayonida sport menejmenti va murabbiylik ko'nikmalarini shakllantiradilar [2]. 2024-yil qarorida jismoniy tarbiya o'qituvchilarini attestatsiyadan o'tkazish va ularning kasbiy malakasini oshirish bo'yicha yangi tizim joriy etilishi belgilangani ham bu jarayonni qo'llab-quvvatlaydi [2].

Natijadorlikni baholash va rag'batlantirish tizimining joriy etilishi sport klublari o'rtasida sog'lom raqobat muhitini shakllantiradi. Har bir maktab o'z sport klubining faol bo'lishidan manfaatdor bo'lib, reytingda yuqori o'rin egallashga intiladi. Bu esa, o'z navbatida, klub rahbari va trenerlarini mas'uliyatliroq bo'lishga, yangiliklar joriy etishga undaydi. Mamlakat miqyosida tuzilayotgan reyting tizimi orqali ma'lumotlar jamlanib, turli hududlarda sport klublarining qamrov darajasi va muvaffaqiyati tahlil qilinadi, shu asosda siyosiy qarorlar qabul qilish mumkin bo'ladi [2]. Masalan, qaysidir hududda klublar faol emasligi aniqlansa, o'sha joyda qo'shimcha resurs va treninglar tashkil etish rejalashtirilishi mumkin.

Yana bir muhim jihat – sport klublari faoliyatiga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish. Bu model doirasida onlayn platformalar orqali klub a'zolarining mashg'ulot jadvali, ishtirokini hisobga olish, natijalarni qayd etish va ota-onalar bilan aloqani yo'lga qo'yish nazarda tutiladi. Hozirda ayrim rivojlangan mamlakatlarda maktab sport klublari uchun maxsus elektron tizimlar qo'llanib, har bir o'quvchining sport portfeli yuritiladi. Bunday yondashuvni mahalliy sharoitga moslab tatbiq etish kelgusida ko'rib chiqilishi mumkin.

Xulosa

Ta'lim muassasalari qoshidagi sport klublarini samarali boshqarish – mamlakatimiz kelajagi uchun sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazishning muhim sharti hisoblanadi. O'zbekistonda so'nggi yillarda ushbu yo'nalishda keng ko'lamli ishlar boshlandi: normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, har bir maktabda sport klublari faoliyat yuritishi belgilandi, ular orqali o'quvchilarni sportga jalb etish, musobaqalar tashkil etish va iste'dodlarni saralash tizimi yo'lga qo'yilmoqda. Ushbu maqolada keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, sport klublarining kundalik faoliyatida hali yechimini kutayotgan masalalar talaygina. Xususan, klub faoliyatini moliyalashtirishni barqarorlashtirish, malakali trener-o'qituvchilar bilan ta'minlash, muntazam

mashg‘ulotlar va musobaqalar tizimini yaratish hamda boshqaruvning samarali modellarini joriy etish ustuvor ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 16-iyuldagi 542-son qarori. “Davlat ta’lim muassasalari huzurida sport klublarini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 18-noyabrdagi qarori. “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya fani o‘qitilishini tubdan takomillashtirish hamda ushbu fan o‘qituvchilarining kasbiy faoliyatini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi axboroti).